

БИОГРУПИ И ДИОРАМИ В ПРИРОДОНАУЧНИТЕ МУЗЕИ

АЛЕКСАНДЪР ПРОСТОВ

В съвременните експозиции на природонаучните музеи биогрупите и ландшафтните диорами са не само желан, но и необходим метод на експониране. Ако с помощта на етикетирани и подбрани по темата материал разказваме на зрителя за обитателите на типовете гори или езера, намиращи се в района, ние няма да постигнем този ефект, който ще има една биогрупа или диорама на същата гора или езеро с техните характерни обитатели. Монтирането на една или две биогрупи, особено типични за даден район, винаги е достъпно дори и за малък музей.

Освен външна характеристика на експонирания ландшафт биогрупата открива също така големи възможности за представяне на връзките на едно или друго животно с околната среда. Съвместното експониране на зоологически и ботанически материали — т. нар. музейна биогрупа, е най-непосредственият и лесно разбираем от зрителя начин за запознаване с тези обекти.

При създаването на биогрупа едно или няколко животни се монтират върху плоскост, имитираща ограничен участък от характерния за тях биотоп със специфичната му тревна, храстова, дървесна или водна растителност, изработен от естествени или изкуствени материали — почва, скала, снежна покривка. Размерите на една биогрупа могат да бъдат твърде различни: от съвсем малки — 70×90 см, до много големи — 4×2 или 3 м (фиг. 1), в зависимост от големината и броя на включените животни.

Освен преден (основен) план, който по същество представлява биогрупа, в ландшафтната диорама винаги е разположен един, а в някои случаи и два задни плана, заети от рисунка или фотоснимка на експонирания ландшафт. По такъв начин биогрупата като че ли преминава в рисунка или снимка, с което се постига необходимата дълбочина на перспективата. За да се получи нужният зрителен ефект, основната задача на музейния работник е да направи границата на това преминаване възможно по-незабележима.

Като предшественик на съвременната музейна биогрупа би следвало да се приеме композиция с препарирани птици, разположени декоративно върху храстче, каквито още в началото на XIX век се срещали като украшения в домовете на ловци. Вероятно тези композиции са дали идеята на музейните работници да създадат биологични групи, но вече с автентично научно съдържание.

За първи път биологична група с животни, изработена от вюртенбергския препаратор Плокет, е била експонирана на Международната стопанска изложба в Лондон през 1851 г. Девет години по-късно английският колекционер Бут създава цяла серия от биогрупи върху гнезденето на британските птици. След смъртта му колекцията е била предадена на музея в Брайтън, който понастоящем носи неговото име.

Върху усъвършенствването на биологичните групи голямо влияние е

оказал кустосът на Отдела по орнитология в Британския музей А. Гюнтер. От 1875 г. под негово ръководство започва изработването на първите биогрупи, предимно от птици, които са били изложени в експозицията на музея през 1883—1890 г. При приготвянето на биогрупите Гюнтер е изисквал целият експозиционен материал — гнезда, почва и растителност, да се вземе само от едно място, а възрастните и младите птици — от едно гнездо. При тези биогрупи е бил използван оригинален почвен участък, върху който е било намерено гнездото. Изкуствените и изсушените растения са били разполагани върху дезинфекцирана почва точно така, както са били намерени в природата. С право може да се каже, че Гюнтер е първият музейен работник, който използва автентичен материал при монтиране на биогрупи.

Поради високия художествен и професионален начин на изработване първите биогрупи привлекли вниманието на широк кръг хора. Музейните специалисти ги одобрявали особено много поради спазването на научната точност, както и поради обстоятелството, че заемали малка площ, което е от съществено значение за музеите.

През шестдесетте години на миналия век започват и опити по създаване на биогрупи с по-големи размери, като в тях се монтират препарати на едри бозайници. Първият експеримент в това отношение е направен през 1860 г. в Париж от френските дермопластици братя Верро. Те изработили биогрупа, демонстрираща нападение на лъвове върху камила и камилар. Първоначално тя била монтирана в голяма витрина с кръгов обзор, а по-късно след пренасянето ѝ в САЩ е реставрирана и премонтирана във вид на диорама, която сега се намира в музея Карнеги в Питсбург.

Към средата на XIX век американските музеи, разполагащи със значителни финансови средства, успели да привлекат изтъкнати специалисти предимно от Европа, които в голяма степен подобрили този нов начин на експониране. Първите биогрупи с животни, изработени от Уорд в Рочестър, били монтирани в Американския музей по естествена история в Ню Йорк през 1887 г., т. е. 36 години след първата си поява в Европа. Във всички тези биогрупи обаче липсвал един от основните елементи — растителният. Едва през 1890 г., когато на работа в САЩ били поканени изтъкнатите английски майстори по изработка на изкуствени растения Х. Ментърн и Е. Мъгридж, се появява биогрупа с растителни елементи.

Докато в много европейски музеи през този период централно място заемат систематичните колекции, американските музеи успели изцяло да преминат към експониране на животните в тяхната естествена среда на обитание и да направят експозицията много по-интересна и разбираема за широк кръг зрители. За развитието на екологичната насока в биогрупите особено много допринесъл Карл Екли, който в края на XIX и началото на XX век създава първите големи експозиции с едри африкански бозайници в музеите на САЩ, сложили началото на широко използване на екологичния метод в музейната експозиция и изиграли решаваща роля за изграждане на ландшафтни експозиции в много природонаучни музеи както в Америка, така и в Европа.

В европейските музеи през този период често били експонирани в една биогрупа голям брой различни животни, като близките по систематични признаци видове били подредени не на постаменти, а сред разнообразна растителност. В тези случаи систематичният принцип ставал основен, като се прикривал с екологичния начин на експониране.

Новият начин на експониране въпреки редицата трудности по неговото въвеждане се наложил постепенно в много от европейските музеи. През периода 1892—1923 г. препараторът Я. Строф създава серия биогрупи в

Природонаучния музей в Прага. В Лайден един от основоположниците на скулптурната дермопластика Херман Тер-Меер изработва през 1905 г. биогрупа с торбести животни, а през 1911 г. — с райски птици. В Националния музей в Сараево препараторите Сантарнус и Целебор през 1906 г. изработват няколко биогрупи с хищни птици. От 1907 до 1913 г. в Зоологическия музей в Хамбург художникът-дермопластик Хаст създава великолепни творби с африкански животни, а дермопластикът Гоарт от Кралския музей за Централна Африка в Тервурен (Белгия) през 1908 г. изготвя първата голяма биогрупа с горили. Само за две години (1919 и 1920) в Кралския музей в Онтарио (Канада) били изработени 12 диорами, експониращи фауната на Маскокия район на Онтарио.

Особено широка популярност придобили през тридесетте години на нашия век експозициите на унгарските дермопластици Йори Шандор и Ройчинец в Естествоисторическия отдел на Националния музей в Будапеща и на немските дермопластици Кестнер и Шрьодер в Зоологическия музей при Хумболтовия университет в Берлин. В Съветския съюз таксидермистите А. Биков, Ф. Федулов, М. Колин и М. Заславски са създали стотици биогрупи и диорами както в централните, така и в регионалните музеи. Особено известен със своята модерна експозиция е Зоологическият музей в Киев.

Неприятно впечатление прави биогрупа или диорама, която копира създадената в друг музей подобна експозиция и която в много случаи няма нищо общо с условията на природата в даден район. Понякога с цел да се спести място в наличната експозиционна площ в една диорама се монтират едва ли не всички животни, обитаващи даден ландшафт. Естествено такава диорама няма да изпълни предназначението си поради претрупаност и събиране на коренно различни видове бозайници и птици на едно място, т. е. няма да има познавателна стойност и няма да се постигне сполучлив зрителен ефект. В съвременната диорама намират място освен художествено изработените експонати на животни и изкуствена растителност, но и изработените с помощта на макети скали, речни крайбрежия, горски участъци и други отделни фрагменти от експонирания ландшафт. Всяко отклонение от реалността в експонирането, като неправилна поза на животното, дефект в анатомията му, окраска на косъма или перата, неотговаряща на експонирания сезон, растителност, неотговаряща на дадения ландшафт, неминуемо ще унищожи познавателния смисъл на диорамата.

За да се избегнат подобни несъответствия и пропуски, преди да се пристъпи към изграждане на една биогрупа и особено диорама, музейният работник трябва да извърши предварително голяма и сложна работа по изучаване и събиране на зоологически и ботанически материали, да събере образци от скали и почва, да направи серия фотоснимки на ландшафта, който ще се пресъздава в диорамата, да направи редица наблюдения върху поведението на животните в района, за да може да отрази ясно и конкретно моменти от техния живот. Необходимо е предварително да се изработи макет на бъдещата диорама, в който да се разположат на най-подходящи места мащабно умалени макети на скали, растения и животни, разработени в съответните пози, при осветление, което ще спомогне за постигане на най-добър ефект.

Понастоящем в природонаучните музеи се използват няколко типа диорами, които се различават както по начина на експониране, така и по начина на разглеждане.

Най-удобна и отговаряща на всички изисквания за реалистично експониране остава „класическата“ диорама. Основното ядро в нея представлява широк в дълбочина преден план, където върху изкуствен терен са разполо-

жени експонати на животни и растения. Задната част е заета от ландшафтна рисунка, която служи като фон и е продължение на предния план в перспектива. Размерите на класическата диорама са много различни и зависят от наличната площ и от големината на експонираните обекти. Така например диорамата на африканска савана в Унгарския национален музей, която е включвала 14 едри бозайника (в това число и слон) и 8 птици, е била дълга 20 m с дълбочина 8 m (фиг. 2). За съжаление този шедьовър на дермопластичната и експозиционната техника от тридесетте години на нашия век изгаря при пожар. С течение на времето и особено в наши дни в класическите диорами били внесени редица съществени подобрения. Използват се разнообразно и ефектно разполагане на осветителните тела, цветни светофилтри, допълнително осветяване отдолу на рисувания фон (фиг. 3). На заден план вместо рисуван фон могат да се монтират фототабла на експонирувания ландшафт (фиг. 4).

В последно време използването на фототехника при експониране на диорами взема все по-големи размери. Особено ефектна диорама на горски ландшафт е изработил Б. Биндел от Зоологическия музей при Университета в Копенхаген. Като разполага на 4 реда в дълбочина отвесни снимки на горски участък, заснети върху позитивна черно-бяла филмова лента с дължина 3 m и ширина от 20 до 50 cm, а за осветление комбинира рефлекторни лампи и луминесцентни тръби със съответните цветни светофилтри, той великолепно аранжира фона на диорамата, като постига изумителна перспективна дълбочина.

При експониране на открити равнинни ландшафти, като полски райони, езера, морско крайбрежие при изгрев или залез, много добър ефект се постига с използването на комбинирано осветление на предната и задната част на диорамата. В тези случаи помещението на диорамата трябва задължително да бъде сводесто (куполообразно), оцветено в бяло, без рисунки или снимки на стената, за да се постигне равномерно преливане на горната небесносиня с долната нежна оранжево-розова светлина. По задния ръб на ландшафтния плот с експонирани животни и растения се монтира ландшафтна фотоснимка на хоризонта с височина от 10 до 20 cm, а дължината ѝ заема по обиколка цялата задна част на плота. Най-малките допустими размери на плота са 4 m дължина и 2 m ширина, а височината му от пода зависи от големината на експонираните обекти и се движи от 70 cm при по-едри животни до 120 cm при по-дребни. В зависимост от наличната площ и експонирувания ландшафт тези размери могат да бъдат и по-големи, но дължината към ширината винаги трябва да бъде в съотношение 2:1. Перспективната дълбочина освен с осветление се постига и посредством комбинирано монтиране на оригинални препарати в предната част на терения плот и умалени макети на животни в задната му част (фиг. 5).

Друг тип диорами са т. нар. полупанорами. Те представляват тристенна диорама, монтирана така, че зрителят при разглеждането ѝ да се намира в нейния център. По-скоро това е панорама, тъй като зрителният ъгъл е около 160°. Разглеждането се извършва през три витринни прозореца, разположени П-образно. Макар че тези диорами се появили сравнително неотдавна, начинът на такова експониране не е нов, тъй като още през 1893 г. в Естествоисторическия музей в Стокхолм е създадена пълна биологична панорама.

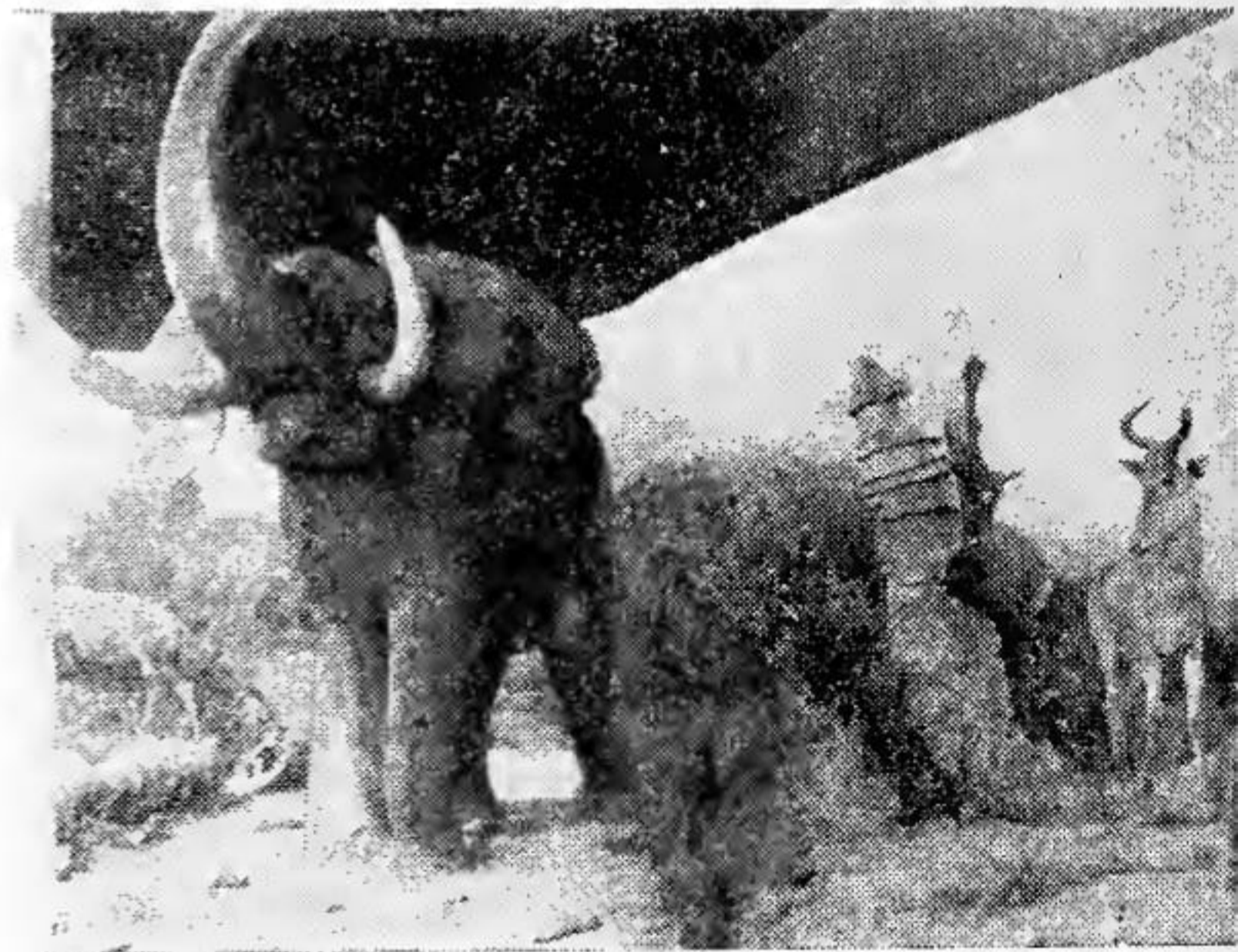
В някои музеи, като например Унгарския национален музей в Будапеща, през тридесетте години са били монтирани в противоположност на полупанорамата диорами с двоен и троен обзор. И докато при полупанорамата зрителят е заобиколен от три страни и се намира в нейния център, тук диорамата се намира в центъра, а зрителят я обикаля. При диорами с двоен обзор (когато диорамата е вътрешна) рисуваният фон заема двете сре-

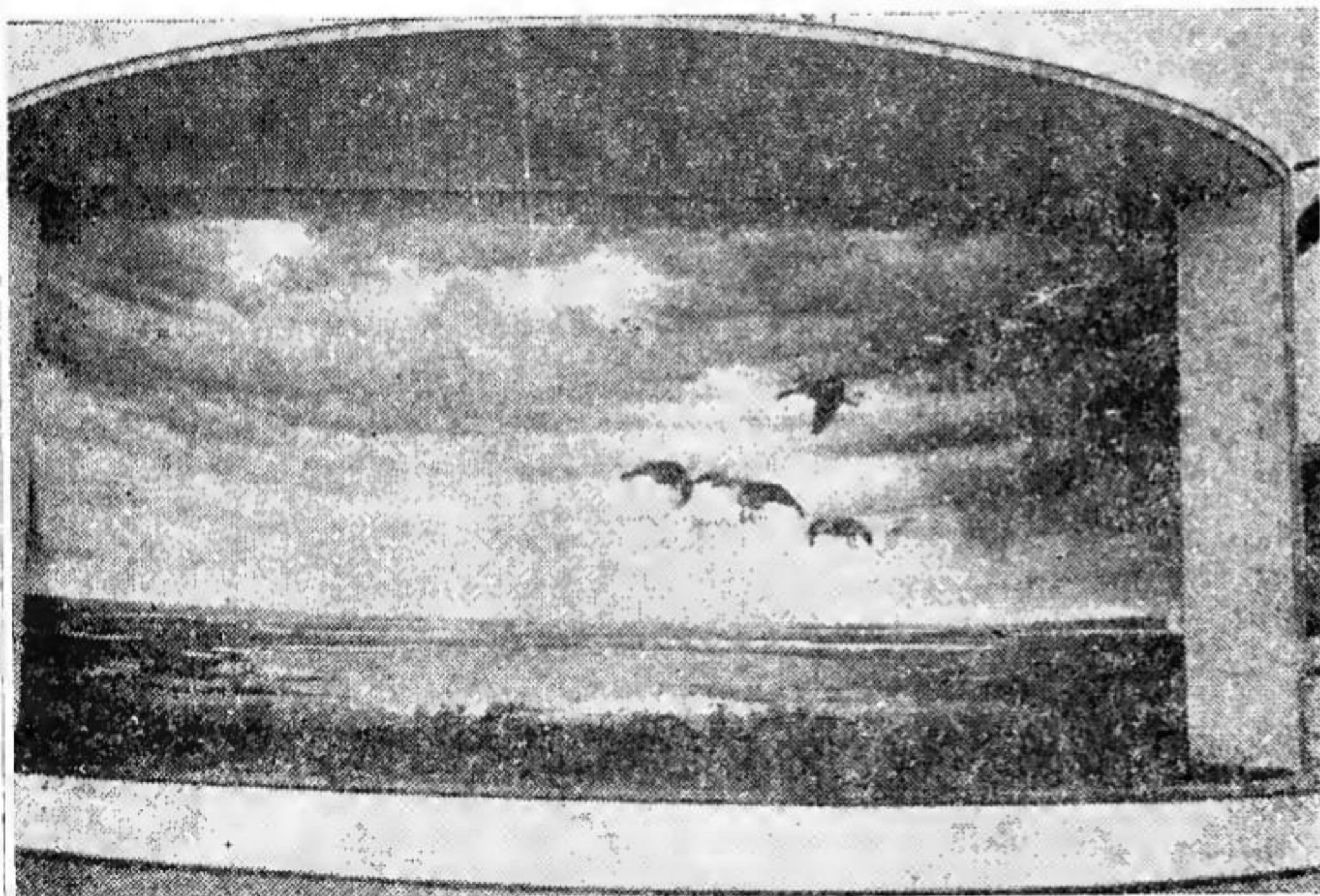
Фиг. 1. Голяма биогрупа „Гнездещи птици при езерото Фехар“ (фрагмент). Регионален музей гр. Сегед, Унгария

Фиг. 2. „Африканска савана“ (а) и „Фауна на Африка“ (б). Диорами в Унгарския национален музей, Будапеща (фрагменти)

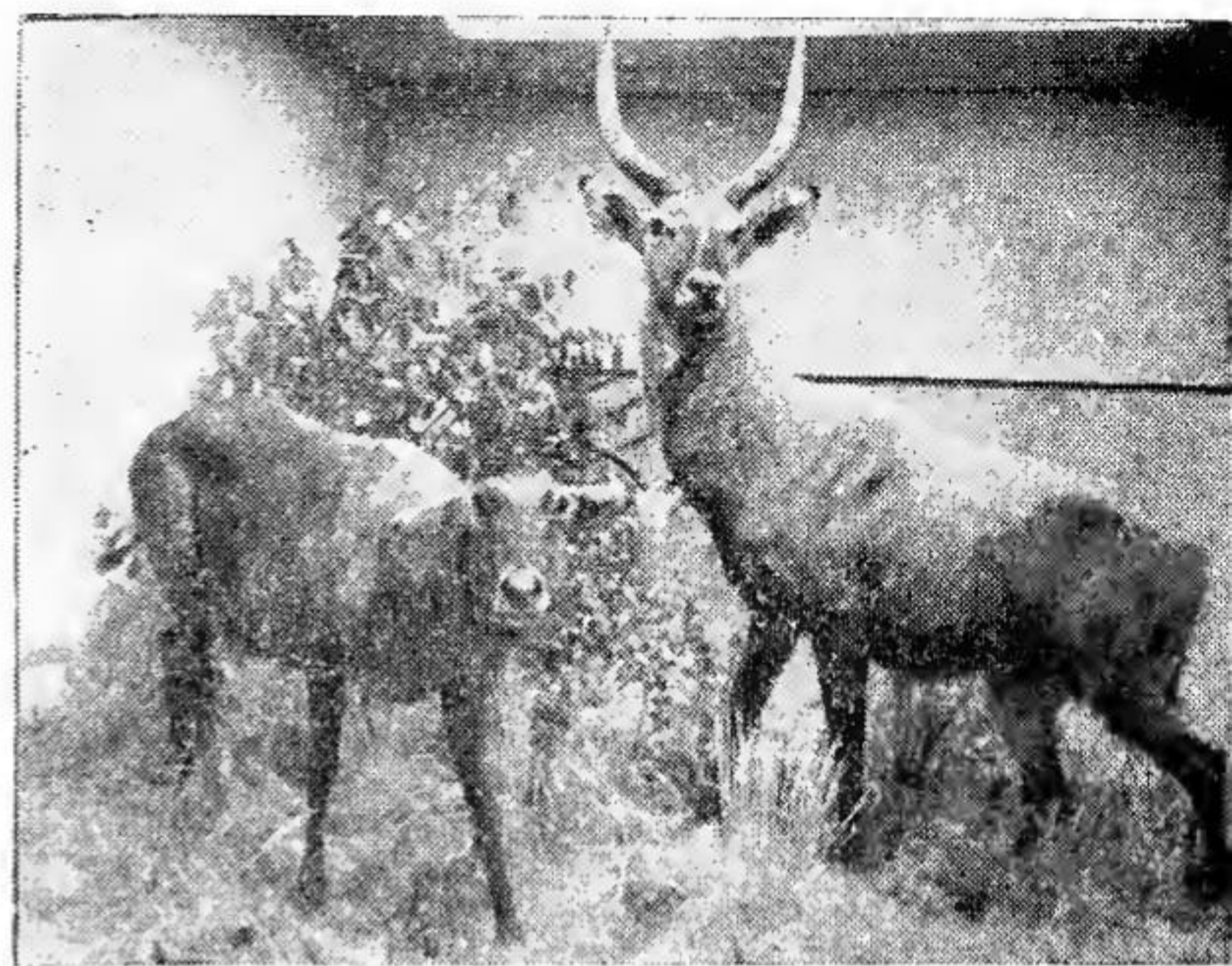
Фиг. 3. „Унгарска пуста през късна есен“. Диорама, експонирана на Международната ловна изложба в Берлин през 1937 г.

Фиг. 4. „Долината на р. Бели Лом с резервата“. Диорама в Дома на природозащитника, Разград

Фиг. 6. „Водни антилопи“. Диорама с двоен обзор, Унгарски национален музей, Будапеща

Фиг. 5. Резерват „Атанасовско езеро“. Диорама в Природонаучния музей, Бургас

Фиг. 7. „Африкански носорог“. Диорама с троен обзор, Унгарски национален музей, Будапеща

щуположни неостъкленни стени (фиг. 6), а при диорами с троен обзор (когато диорамата е ъглова) — само единствената неостъклена стена (фиг. 7). Експонирането на такива диорами е възможно само в специално построени за целта музейни зали с коридорен начин на движение.

По-късно се появяват т. нар. диорами-картини. Те имат много тесен преден план, на който са монтирани няколко експоната. Тежестта пада върху задния рисуван фон, където са изобразени и продължени в перспектива животни и растения. Монтираните на преден план експонати се губят сред ефектно нарисуваните обекти от задния план и не са показани в тяхната естествена среда на обитание. Всъщност диорамата се превръща в картина — нещо крайно нежелателно за един природонаучен музей.

Трябва да бъде споменато и за още един тип диорами, които рядко се срещат в някои музеи — микродиорамите. Те по-скоро представляват макет на диорама. Поради малките си размери и малкия остъклен прозорец те са неудобни за разглеждане, понеже могат едновременно да бъдат наблюдавани само от 2—3 души. Микродиорамите обаче са много подходящи при експониране на ландшафти и животни от прансторическите епохи (например в музея „Г. Антипа“ в Букурещ), тъй като изработването в реални размери би струвало много скъпо, а и самите експонати биха заели много голяма площ.

В някои музеи напоследък се появяват модернистични тенденции към абстрактна красота и опростяване, за сметка на което най-често се жертвуват научната стойност и реалността на експозицията. Привържениците на подсъбно оформяне — главно художници, се стремят да внедрят в научната експозиция елементи на новите модернистични течения от съвременното изобразително изкуство. В резултат на това вместо конкретен ландшафт, на фона на който трябва да бъдат разположени животните, се появяват съвсем неуместни пъстри декоративни платна. Абстрактното виждане, модернизмът и условностите в съвременната живопис и скулптура според нас са абсолютно недопустими в експозицията на природонаучните музеи, чиято главна задача е да популяризират точно и обективно обосновани научни сведения. В противен случай експозицията ще загуби реалистичността на съдържанието си. Ето защо задача на музейния работник — музеолог, дермопластик или художник, е да вложи всичките си знания и опит, за да изложи научните факти в експозицията не само в таблици и графики, а като пресъздаде фрагмент от реалната природа. Съвременната природонаучна музейна експозиция е съчетание на зоологическите, ботаническите и геологическите знания с декоративно-оформителското, скулптурното и художественото майсторство. На свой ред препарирането и експонирането на различни животински организми и растения в тяхната естествена среда изискват познания и умение за прилагане на нови, сложни химически съединения и материали, като епоксидни и полиестерни смоли, силикон, твърди акрили, латекси и пр. Всичко това ни изправя пред въпросите, какво всъщност представлява създаването на съвременна ландшафтна експозиция в природонаучните музеи и какво е съвременната дермопластика — занаят или изкуство. Ясен и категоричен отговор на тези въпроси дават творбите на Тер-Меер и Карл Екли, Кестнер и Шрьодер, Йори Шандор и Ройчинец, Кузнецов и Заславски . . . Естеството и техниката на създаване на съвременна природонаучна музейна експозиция позволяват вече да се говори за още един нов вид гранично изкуство, т. е. за дейност, в която наука и изкуство са тясно свързани.

Постъпила на 14. IX. 1983 г.

Адрес на автора:
Александър А. Простов
ул. „П. Енев“ № 25, вх. Б, 1000 София